

Абай шығармашылығының жастар тәрбиесіндегі рөлі

Қаншама баһадүр бабалардың қанымен қол жеткізген тәуелсіздігімізге бытыр 30 жыл толды. Қазақта «отызында орда бұзбаған, қырқында қамал ала алмас» деген тәмсіл бар. Қадым заманнан бері бабалардың армандап кеткен күні де осы егемендік емес пе еді?! Бабалар армандап кеткен бұл ұлы мақсат 1991 жылдың 16 желтоқсанында жүзеге асты.

Қош, біз сөз өтіп отырған Тәуелсіздік пен хақим Абай арасында қандай байланыс бар? Бұл жөнінде Президент мақаласында: «XXI ғасыр – білім мен біліктің дәуірі. Әр адам өзін үздіксіз жетілдіріп, жаңа кәсіптерді игеріп, үнемі заман ағымына бейімделу арқылы ғана бәсеке-лестік қабілетін арттыра алады. Білім мен технология, жоғары еңбек өнімділігі ел дамуының басты қозғаушы күші болуға тиіс. Бұл туралы ұлы Абай: «Адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озбақ. Онан басқа нәрсеменен оздым ғой демектің бәрі де – ақымақтық» деген» деп қазақ руханиятының рухани әкесі Абай Құнанбайұлына да ерекше орын береді. Иә, бүгінгі заман – Абай болжап көткен заман хәм Абайдың арманы орындалған дәуір. Абайтанудың абызы, ұстаз Мекемтас Мырзахметұлының сөзімен айтқанда: «Абай – біздің ұлттық санамыздың тірегі». Ғалымның бұл сөзі – нағыз ақиқаттың ұшқыны. XX ғасырда «Абай» журналын шығарған Мұхтар Әуезов пен Жүсіпбек Аймауытов «Екеу» деген бүркөншік атпөн: «Қазақ халқын надандықтың айсыз қараңғы түні ғылым сәулесінен бүркеп, тұншықтырып тұрған кезінде, тұншыққан елге дем болуға, қараңғы жерге нұр болуға, надандық-аждаһаны өртеуге Құдай жіберген хақиқаттың ұшқыны Абай туды» деген жалынды сөздерімен бүкіл қазаққа жар салған еді. Сөзсіз Абай – ұлттық санамыз бен тәуелсіздігіміздің рухани тірегі. Абайдың:

Қайдан ғана бұзылды сартша сыртың?
Ұқпайсың өз сөзіңнен басқа сөзді,

мақтан бірәудан асамын деган күншілік бітіраді да, күншілік күншілікді қозғайды. Бұл үч түрлі істің жоқтығы адамның көңліне тынычлық береді. Һәрбір көңіл тынычлығы көңілге талаб салады».

Міне, Абайдың өрнегі, Абайдың стилі. Бұл – түркі халықтары мындаған жылдар бойы қолданған шағатай өрнегі. Біз осы стильден ажырап қалдық, ағайын! Филология ғылымдарының кандидаты Ақжол Қалшабектің тікелей ғылыми жетекшілігі арқасында біз Абайдың «өтыз сегізінші қара сөз» деп атап келген «Китаб тасдиқ» туындысын абайтану ғылымының 100 жылдық тарихында тұңғыш рет транскрипциясын жасап шыққан болатынбыз. Жоғарыда сіздер оқып отырған ерекше стиль біз жасап отырған транскрипция, ол Абайдың тілі, Абайдың сөз қолданысы. Абайды осылай жарыққа шығару М.Әуезовтің ұлы арманы болған. Алайда, бұл арманға кеңестік дәуірдің болаттай берік цензурасы мүм-

Ұқпайсың өз сөзіңнен басқа сөзді,

Аузымен орақ ораң өңкей қыртың, – деп күйінуі бекер емес. Қараңызшы, Абайдың бір ғана: «қайдан ғана бұзылды сартша сыртың?» дейтін тәмсілінен көп нәрсені аңғаруға болады. Абай – орынсыз сынап-шенеген жан емес. Керісінше, қиянатты Абайға біз жасап жүрміз. Қалай, неге дерсіз?

Хакім шығармаларының ішінде Мүрсейіт қолжазбалары арқылы жеткен «Китаб тасдиқ» атты туындының орны бөлек. Қалың жұртшылық бұл шығарманы «отыз сегізінші қара сөз» деген лақаппен танып, ұлы ақынның осы шығармасының тек қазақша қотармасын ғана місе тұтып келді. Алайда, «отыз сегізінші қара сөздің» түпнұсқасында «Китаб тасдиқ» атты тақырыбы бар. Оған қоса бұл шағатай тілінде жазылған еңбек. Алайда, «Китаб тасдиқ» дәл осы өрнекте халыққа жетпеді. Абайдың өзі жоғарыдағы өлеңінде айтқандай, ауызбен орақ орамыз деп, өз сөзімізден басқаны ұқпай келгенбіз. Мәселе осыда. Абай сол «Китаб тасдиқ» шығармасында былай деп үн қатады: «Енді біліңдер, ей фәзәндлар! һұдай Таъаланың жолы ниһайатсыз болады. Аның ниһайатына һечкім жетпейді. Бірақ, сол жолға жүруді өзіне шарт қылып, кім қадам басады, ол таза мұсылман, толық адам делінеді. Дүниадағы түбкі мақсудың өз файдаң болса – өзің ниһаятлысың, ол жол – һуданың жолы емас. Ыаламаннан жиылсұн, маған құйылсын, отырған орныма ағыб келе берсін дегән – ол не дегән инсаф? Не түрлі болса да, йа ыақлыңнан, йа малұңнан ыадаләт шафаыат секілді, біреулерге жақсылық тигізбак мақсудың болса, ол жол – һуданың жолы. Ол ниһайатсыз жол, сол ниһайатсыз жолға айағыңды берік басдұн, ниһаятсыз һұдаға тақриб һасил болып, һас ізгі құлларыңдан болмақ үмід бар. Өзгә жолда не үмід бар? Кейбіреулернің һунәрі, бар мақсұды: киүмін түзәтбәк, жүріс-тұрысын түзәтбәк болады да, мұнұсын өзіне бір дәуләт біладі. Бұл ісләрінің бәрі – өзін көрсәтмәк, өзін-өзі базарға салыб, бар ыақлы көзүндәгі аһмақларға «бәрәкалді» дегізбәк. «Осұндай болар ма едік» деб бірәулар талабланар, бірәулар «осұндай бола алмадық» деп күйінәр. Мұнан не файда чықды? Мұнча әурәланіб, сыртыңды бір сүйған қауымына ұқсарсың. Сыртқа һасиат бітпейді. Аллаһ Таъала қарайтуғын қалбұңа, бойамасыз ыһласыңа һасиат бітаді. Бұл айнаға табынғанларның ыақлы қанчалық өсәр дейсүм? Өссә ыақлыол түбсіз төраң жақсылықды сүймәкліманан өсар. Хұдай Таъала дүниәнә көмәләт чеберлікманан жаратқан екан. Нәм адам баласын өссүн, өнсүн деб жаратқан, сол өсіб-өнү жолындағы адамның талаб қылыб, изләнәр, қарызлы ісінің алды – әууал дост көбейтбәк. Ол достдұн көбейтбәкнің табылмағы өзінүң өзгеләрга қолыңнан келгенінчә достдық мақамында болмақ. Кімге достдығың болса, достдық қақырады. Аның айағы һечкімге қас сағыңмаслық һәм өзіне өзгәчәлік берәмүн деб, өзін тілмен, йа қылықбен артық көрсәтмәк мақсұдынан аулақ болмақ. Бұл өзін-өзі артық көрсәтмәк екі түрлі: әууәлгісі – һәрбір жаманчылықның жағасында тұрыб, адамдығын бұзатуғын жаманчылықтан бойын жимақлық, бұл адамға нұр болады. Екінсі, өзін өгәчәлікмәнән артық көрсәтмәк – адамдықтың нұрын, гүлін бұзады. Үчінсі – қастық қылмақ, қор тұтбақ, көміт-бәк, олар дұспандық қақырады. Нәм өзін өзгәчә тұтатын демектің түбі – мақтан, һәрбір

көнестік дәуірдің болаттай берік цензурасы мүмкіндік берген жоқ. Бұл туралы естелікте Әуезов:

«...осы арада тағы бір ой келеді. Әсіресе, кеңес дәуірінде Абай жинақтары аз басылған жоқ, тираждары да мол болды. Енді 150 жылдық тойға дейін Мүрсейіттің қолжазбасы бойынша Абайдың жеке, арнайы басылымын даярлап, кітап бастырып шығарса дұрыс болар еді. Мүрсейіт еңбегі сонда жарқырап шығар еді. Бір еңгімесінде Тұрағұлдың қызы Ақила (1990 ж. қайтыс болған): – Мұқаңмен бір кездесіп еңгімелескенімде сөзден-сөз шығып, Мүрсейіт туралы айтқанда: «Мүрсейіт қолжазбасы бойынша бөлек Абайдың жинағын құрастыру ойда болып еді, оның моллалығы пәле болды ғой деп айтқаны есімде» деген екен. Заңғар жазушы неге Мүрсейітті айтып отыр. Өйткені, Мүрсейіт – М.Әуезовтің ұстазы. Бұл туралы Тұрсын Жұртбай: «Мұхаң да сол арада Мүрсейіт Бікі баласынан сабақ алады. Мүрсейіт – Абайдың хатшысы, жан-жақты өнер иесі болған адам. Ол өз шәкірттерінің қолын жаттықтыру үшін оларға үнемі Абай өлеңдерін көшірткен және сол өлеңдерді жаттатқан. Қазір Абай ауданы Мұхтар Әуезов совхозында тұратын Мүрсейіттің баласы Рақымбай ақсақал (1886 жылы туған) былай дейді: «Жасымның есейгеніне қарамай әкем мені жылда оқытатын. Мұхтармен де бірге оқыдым. Мұхтар басқа балалардай әкемнен қашпайтын. Әлі есімде, әкем жылда алғашқы сабағын бастағанда «Абайды біпесіңдер ғой. Абай деген сөзді жазып үйренеміз» деп бастаушы еді» деген ерекше дәлелді алға тартады.

Ағайын, Абай, Мүрсейіт һәм М.Әуезовтердің армандарын біздер жүзеге асырып жатсақ неге мақтанып айтпасақ?! Тәуелсіздіктің торқалы тойына тарту жасап жатсақ, бұдан асқан бақ бар ма?! Біздің көздегеніміз оқырманды көркемдеп, безендірілген Абайдың кітабымен емес, нағыз Абаймен, ақиқаттың Абайымен қауыштыру болатын. Өйткені, сол Абай:

Қабыл көрсе сөзімді,

Кім таныса, сол алсын.

Не пайда бар – мың надан

Сыртын естіп тандансын.

Онан дағы бір есті

Ішкі сырын аңғарсын, – демеп пе еді?

Ұстаз Ақжол Қалшабектің сөзімен айтқанда: «Ендігі міндет – Абайды дұрыс танып, зерделеу. Оны жалған бояулардан бүркемелемеу. Абайдан жасанды пұт жасамау. Керісінше онымен сұхбат құру. Одан тағлым алу. Өйткені, Абай – ақиқаттың ұшқыны. Онымен ойнауға болмайды. Ойнасаң ол сені өртеп жібереді». Иә, біздің бұл еңбектеріміз кешегі өткен хакімнің 175 жылдығына ғана емес, Тәуелсіздіктің отыз жылдығына да үлкен тарту. Тәуелсіздікке қиындықпен қол жеткізгесін жоқты түгендеп, елді өткенімен таныстыру – біз үшін ұлы бақыт.

Дамира ӘБДІҚҰЛОВА,

М.Әуезов атындағы

ОҚУ «Есеп және аудит»

кафедрасының аға оқытушысы.

Әзімхан ИСАБЕК,

М.Әуезов атындағы

ОҚУ «Мұхтарману»

ғылыми-зерттеу орталығының

жоғары білікті маманы.